

VAKIFLARLA İLGİLİ İKİ KİTAP

Mehmet Kurtoğlu*

Özet:

Bir vakıf abide eseri olan Piyale Paşa Cami ile ilgili “Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu” kitabı ile “İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’da Osmanlı Vakıfları” adlı kitabın tanıtımının yapıldığı bu makalede, kitapların içinde geçen konulara, yazılış amaçlarına yer verilmiştir. Ayrıca arşiv belgesi, fotoğraf, çizim, gravür ve vakfiyelerin yer aldığı bu eserlerin yayın hayatına kazandırılmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

İran, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Osmanlı Vakıfları, Piyale Paşa, Anıtsal Eserler

TWO BOOKS ABOUT AWQAF

Abstract:

In this article the book “2005-2007 Restoration of Piyale Pasha Mosque” about a foundation, the book about a foundation monument, Piyale Pasha Mosque, and the book named “Ottoman Foundations (waqf) in Iran, Azerbaijan, Armenia and Georgia” are presented. Topics and the intentions of the books are analysed. In this study the importance of the publication of these books that include archival documents, photographs, drawings, gravures and vakfiye are emphasized.

Key Words:

Iran, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Ottoman Foundations, Piyale Pasha, Monuments.

* VGM Yayın Müdürü

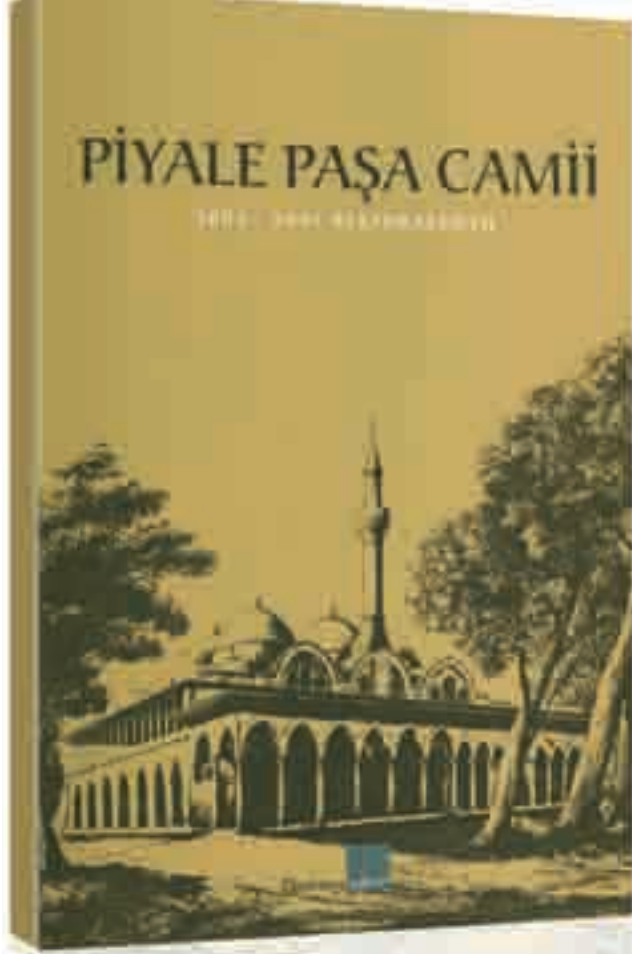
Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu:

Bir milletin kültür ve medeniyet zenginliği, köklü tarihi, edebi ve mimari eserleriyle ölçülür. Edebiyat, sanat, anıtsal ve mimari eserler kültür ve medeniyetin somut göstergesidir. Geçmişten günümüze kadar gelen kültürel miras içinde edebi ve mimari eserler önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda vakıf eserleri önemli bir yer tutmaktadır.

Bilindiği gibi anıtsal eserleri inşa edenler yalnızca onu vücuda getirmekle kalmaz, aynı zamanda o eserin kimliği olan bir kitabe, yazı veya vakfiye gibi kayıtlar bırakır ve biz bu kayıtlardan hareketle okumalar yaparız. Ecdadımızdan bize kalan mirası gelecek nesillere bırakmak, bir zincirin halkaları gibi birbirine eklemleyerek devam ettirmek için, sahip olduğumuz kültürel

değerleri korumak ve yaşatmak zorundayız. Bu çerçevede yalnızca mimari bir eseri inşa etmek yetmez, onu gelecek nesillere miras bırakırken insanların o eserle kuracağı bağı düşünmek ve ona göre hareket etmek mecburiyetindeyiz. Onarımı yapılan bir eser hakkında kitap veya yayın yapmak en az o eseri inşa etmek kadar önemlidir.

Bu çerçevede Vakıflar Genel Müdürlüğü, onarımını yaptırdığı bütün abidevi eserleri kitaplaştırma kararı alarak önemli bir adım atmıştır. Restorasyonu yapılan her bir eski eserin kitap olarak yayınlanması, en az o eserin restorasyonu kadar önemlidir. Özellikle bu tür yazılı eserler, restorasyonu yapılan eserlerin tarihi, geçirdiği restorasyon aşamaları ve tanıtımı bağlamında büyük bir boşluğu dolduracaktır. Zira onarımı yapılan eserlerin tarihi, vakfiyesi, geçirmiş olduğu restorasyonlar, eski ve yeni fotoğrafları, gravür, resim ve çizimlerin yer alacağı bu çalışmalar, araştırmacılar için birçok bilgi ve belgenin bir arada bulunduğu bir kaynaktır. Bu çalışmalarla onarımı yapılan abide eserlerin geçirmiş olduğu değişiklikler yalnız kayıt altına alınmıyor aynı zamanda tarihe bir not düşülmüş oluyor.

Vakıflar Genel Müdürlüğünün 2005-2007 yılında onarımını yaptırmış olduğu “*Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu*” kitabı yüklenici firma Gürsoy Grup tarafından yayımlanmış. M. Baha Tanman ve İdris Bostan’ın editörlüğüyle hazırlanan “*Piyale Paşa camii 2005-2007 Restorasyonu*” adlı kitap Başbakanımız Sayın R. Tayyip Erdoğan’ın Teşekkür yazısı, Gürsoy Yönetim Kurulu Başkanı Hasan Gürsoy’un takdimi ve Yayın Yönetmeni Burcu Kurtulmuş’un önsözü ile başlıyor. Kitabın önsözünde Kurtulmuş; “*Her eski eser, yapıldığı çağın, inşa edildiği coğrafyanın, banisinin, vakfiyesinin, mimarının, sanatkârlarının ve yüzyıllar içinde geçirdiği süreçlerin bir bütünüdür. Bu nedenle Piyale Paşa Camii gibi nadide bir eserin hafızasına, kendi hikâyesini ve tarihini, kelime oyunları ile değil, yine kendi benliğiyle hatırlatmak elzemdir.*” diyerek eserin yazılış nedenini anlatıyor. Sahasında uzman akademisyenler tarafından hazırlanan kitapta; İdris Bostan’ın “*Esaretten Vezarete Bir Osmanlı Kaptanıderyası Piyale Paşa*”, Hüseyin Çınar’ın “*Piyale Paşa Vakıfları*”, Günay Kut’un “*Kasımpaşa: Bir Kültür ve Denizci Şehri*”, Burcu Alarslan Uludaş’ın “*Piyale Paşa Camii’nin Yeri ve Kaynaklara Yansıması*”, M. Baha Tanman’ın “*Piyale Paşa Külliyesi’nin Yerleşim Düzeni ve Mimarisi*”, Nilgün Olgun’un “*Piyale Paşa Camii ve Türbesi’nde Gerçekleştirilen 2005-2007 Restorasyonu*”, Özden Süslü-Nur Urfaloğlu’nun “*Piyale Paşa Mimari Bezemesi*”, Yıldız Demiriz’in “*Piyale Paşa Türbesi ve Lahitleri*” mave Burcu Kurtulmuş-Hasan Mert Kaya’nın “*Piyale Paşa Camii Haziresi ve Mezar Taşları*” makaleleri yer alıyor. Ayrıca son bölüme eklenen çizim, bibliyografya, resim ve fotoğraflarla kitap zenginleştirilmiş.

İdris Bostan’ın “*Esaretten Vezarete Bir Osmanlı Kaptanıderyası Piyale Paşa*” adlı yazısıyla başlayan kitabın ilk makalesinde yazar, İskender Paşa’nın hayatına geniş bir yer veriyor. 16. yüzyılda görev yapmış en ünlü denizcilerden biri olan Piyale Paşa’nın kaptanıderyalık görevinde iken hizmetlerinden dolayı vezirlik makamına yükselmiş ve devletin en üst mevkiinde bulunmuş olduğunu belirten yazar, onun görevini liyakatle yapan ve pek çok zafer kazanan başarılı bir devlet adamı olduğunu belirtiyor. Ayrıca Piyale Paşa’nın iki mektubu ile hakkında yazılmış bir manzumeye yer veriyor.

‘*Piyale Paşa Vakıfları*’nı anlatan Hüseyin Çınar ise hayatı denizlerde ve kahramanlık dolu savaşlarda geçmiş, Sakız ve Cebre adalarını fethetmiş Piyale Paşa’nın birçok hayrat yaptırdığını ve bunların içinde en önemlisinin Kasımpaşa’da bulunan ve günümüzde kendi adıyla anılan camii olduğunu belirtiyor. Piyale Paşa’nın günümüze ulaşan iki vakfiyesi olduğunu belirten Çınar, yazısında bu vakfiyeler üzerinde geniş şekilde duruyor. Ayrıca yazısının sonuna eklediği vakfiyelerin transkripsiyonu okuyucuların vakfiyelerdeki bilgilere ulaşmasına kolaylık sağlıyor.

Günay Kut’un kaleme aldığı “*Kasımpaşa: Bir Kültür ve Denizci Şehri*” başlıklı yazısında ise Kasımpaşa’nın tarihçesine yer verirken Fetih’ten önceki adı Ayalonka olan Kasımpaşa’nın fetih’ten sonra Müslümanların gömüldüğü bir mezarlık olduğunu belirtiyor. Şehir tarihçiliğinin önem kazandığı günümüzde yazarın Kasımpaşa ile ilgili verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Yazar Kasımpaşa’yı yalnızca tarihçesiyle sınırlamıyor bir şehir şehir yapan

unsurlara; cami, tekke, medrese, han, hamam, saray ve pazar yerine de değiniyor. Ayrıca burada yetişen şairler, musikişinaslar hakkında da bilgiler verir. Fotoğraf ve gravürlerle zenginleştirilen makale küçük bir şehir monografisi niteliğindedir.

Burcu Alarslan Uludaş'ın *"Piyale Paşa Camii'nin Yeri ve Kaynaklara Yansıması"* adlı makalesinde ise caminin bulunduğu konumu, gravürlerdeki yeri, Evliya Çelebi başta olmak üzere seyyahların eserlerine yansıması ilk elden kaynaklara dayanılarak anlatılmıştır. M. Baha Tanman, *"Piyale paşa Külliyesi'nin Yerleşim Düzeni ve Mimarisi"* makalesinde *"Klasik Osmanlı mimarisinin önemli eserlerinden olan Piyale Paşa Külliyesi, özellikle camiinde gözlenen ilginç özelliklerden dolayı her zaman dikkati çekmiş, üzerinde yapılan çeşitli tartışmalar birçok yayında yer almıştır."* diye anlattıktan sonra külliyenin mimari özellikleri üzerinde durur. Tanman, fotoğraf ve çizimlerle yazısını daha da zenginleştirmiştir.

Nilgün Olgun *"Piyale Paşa Camii ve Türbesi'nde Gerçekleştirilen 2005-2007 Restorasyonu"* başlığı altında kaleme aldığı yazısında Piyale Paşa Cami'yi onarım öncesi ve onarım sonrası durumunu gösteren fotoğraf ve çizimlerle anlatıyor. Ayrıca Olgun, makalesinde eserin geçmişten günümüze kadar geçirdiği merhale ile onarım süreci hakkında bilgiler sunuyor. Özden Süslü ve Nur Urfalıoğlu'nun birlikte kaleme aldıkları *"Piyale Paşa Mimari Bezemesi"* adlı makalede; camiinin iç mekânında alt ve üst sıra pencereler etrafında, mihrapta, minber külahında, üst katta hünkâr mahfiline ait ahşap kafes üzerinde, üst kat duvarlarındaki bezemeler ile ilgili olarak bilgiler verirken, çeşitli kaynaklarda geçen ve arşivlerden alınan fotoğraflar ışığında geniş bir değerlendirmeye yer vermişler. Ayrıca görsel kaynaklar ışığında özellikle de çinilerdeki ayrıntılar üzerinde dururken fotoğraflardan faydalanmışlardır.

"Piyale Paşa Türbesi ve Lahitleri" başlıklı makalesiyle Yıldız Demiriz, Piyale Paşa Külliyesinin mimarının tartışmalı olduğuna değinirken; *"Uslubuna ve iyi çözümlenmemiş bazı mimari problemlere bakarak, külliye mimarının, Sinan'ın yardımcılarında olduğunu ve onun gözetiminde çalıştığını kabul etmek en akla yatkın gelen yoldur."* diye yazmaktadır. Ayrıca söz konusu makalesinin *"Vakıflar Dergisi'nin 13. sayısındaki makalenin bir tekrarı olmakla beraber, 2007 yılındaki restorasyonuna kadar geçen otuz yıla yakın sürede türbe içinde ve dışındaki olumlu ve olumsuz değişikliklere değindiğini"* söylüyor..

Kitaptaki son makale ise Burcu Kurtulmuş ile Hasan Mert Kaya'ya ait. *"Piyale Paşa Camii Haziresi ve Mezar Taşları"* adlı makalenin girişinde; *"bedenin yok oluşunun kalıcı bir kamıtlı olan mezar taşları, zamana meydan okuyan duruşları ve sanat anlayışlarıyla bulundukları coğrafyanın hüznünlü sakinleridir. Birbirinden farklı üsluplarıyla mezarlıkları, hazireleri meydana getiren bu taşlar, Osmanlı coğrafyasında oluşturdıkları dönemde yerleşim alanlarının dışındayken, artan nüfusla birlikte şehir ile iç içe gelişen bir kültürü meydana getirmişlerdir."* diyen yazar, hazirenin genel durumu, haziredeki mezar taşlarının genel özellikleri ve temel öğeler ve diğer öğeler başlıkları altında anlattığı Piyale Paşa haziresinde mezar, mezarlık, mezar taşları ile ilginç bilgilere yer vermiştir. Haziredeki mezar taşlarının fotoğraflarıyla

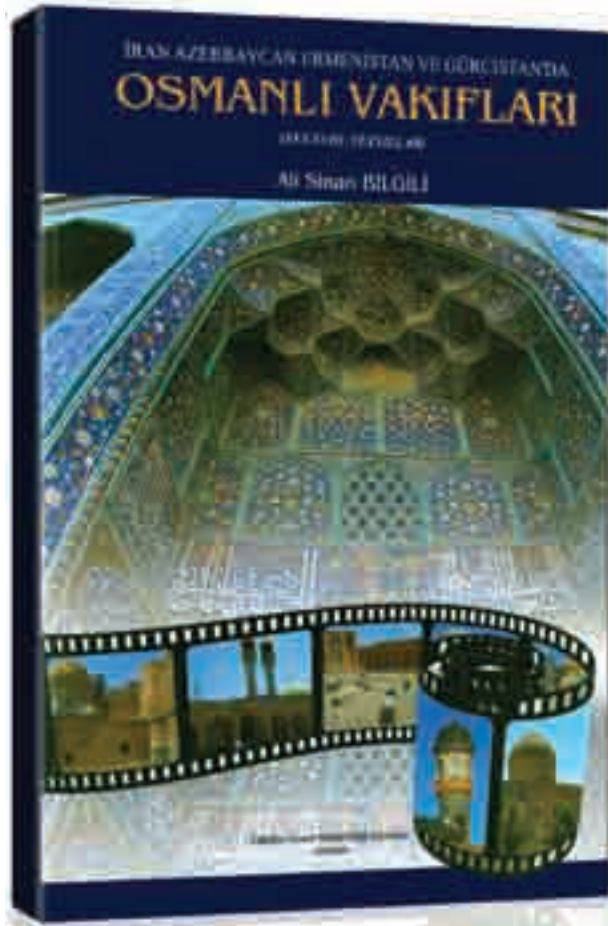
zenginleştirilen makale aynı zamanda bu hazirede yatan ölümlerin mezar taşlarından hareketle kimlik bilgilerine de yer veriyor.

Kitabın ekler bölümünde ise Piyale Paşa'nın Cerbe'nin fethine dair Kanuni'ye gönderdiği mektup, birinci ve ikinci vakfiyesi ve restorasyon çizimleri yer alıyor. Ecdadımızdan bize miras kalan abide eserlerin restorasyonlarıyla birlikte böylesine anlamlı ve güzel eserlerin hazırlanması oldukça önemlidir. Zira eski bir eseri yalnızca mimari özellikleriyle değil, onun görünenin ötesinde bir hikâyesi, bir hafızası olduğunu unutmayarak değerlendirmek gerekir. Piyale Paşa Camii restorasyon kitabı bu anlamda yalnızca görünenle Piyale Paşa'yı değil, görünmeyen Piyale Paşa'yı da bize anlatıyor.

İran Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları:

Prof. Dr. Ali Sinan Bilgili tarafından doktora çalışması olarak hazırlanan ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yüzüncü kitabı olarak yayınlanan "*İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları*" adlı eserin ülkemizin dünyaya açıldığı bir zaman diliminde yayınlanması oldukça anlamlıdır. Özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı Dış İlişkiler Daire Başkanlığı'nın kurulması ve yurt dışındaki vakıfların tespiti, vakıf eserlerinin bakım ve onarımı çerçevesinde bu tür yayınlar daha bir önem kazanmaktadır.

Osmanlı döneminde bir medeniyet tasavvuru çerçevesinde kurulan vakıflar ve bu vakıfların gayretiyle üç kıtaya yayılan anıtsal eserler, İmparatorluğun yıkılmasıyla birlikte sahipsiz ve yetim kalmışlardır. Bu eserlerin yeniden ayağa kaldırılması ve eskiden olduğu gibi gayesine uygun hizmete sokulması, ancak bu tür eserlerin çoğalması ve bu konuya dikkat çekmesiyle mümkündür. Ali Sinan Bilgili bu kitabında yurt dışında kalmış bu eserlerimize dikkat çekiyor ve kitabın önsözünde çalışmasının amacını şöyle dile getiriyor: "*İran, Azerbaycan, Ermenistan*

ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları" konulu bu araştırmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyıl başlarında ele geçirdiği Safevî Devleti topraklarında tesis ettikleri vakıf müesseselerini ortaya çıkarmaktır" diye tanımlamaktadır.

Ayrıca bu araştırmasını giriş, iki bölüm, sonuç ve ekler kısımlarından oluşturduğunu söyleyen Bilgili, konuyla ilgili çalışmada, Osmanlı arşiv belge ve kayıtlarının esas alındığını, bunun yanı sıra, Osmanlı ve İran tarih kaynakları ile Türk, Azerî, İran, Rus ve batılı bilim adamlarının araştırmalarından istifade edildiğini belirtiyor. Selçuklu, İlhanlı, Timur, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî ve Osmanlı devletlerinin hâkim oldukları Erdebil, Gence, Hemedan, Hoy, Kirmanşahân, Nahçivân, Revân, Sinne (Erdelân), Urmiye, Tebriz ve Tiflis şehirlerindeki, Osmanlı tahrir defterleri kaynak alınarak vakıf müessesesini anlatmaya çalıştığını belirtiyor.

Oldukça zengin bilgi ve belge içeren kitabın giriş bölümünde araştırmasının amacını geniş bir şekilde anlatan yazar, "Birinci bölümde; vakıfların bulunduğu şehirlerin kısa bir tarihi ve Osmanlı hâkimiyetine geçişi anlatıldıktan sonra, tahrir defterlerinden tespit edilen vakıflara ait kayıtlar değerlendirilmiş ve buralarda kurulan vakıflar hakkında malumat verilmiştir. İkinci bölümde; vakıf kayıtlarının tahrir defterlerindeki asılları verilmiş ve bunların günümüz harfleriyle okunuşu, yani basit transkripsiyonu yapılmıştır. Sonuç bölümünde ise, İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da kurulan Osmanlı vakıfları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca ekler kısmında vakıfların gelir kaynaklarını gösteren tablolara ve ulaşılabilen vakıf binalarının resimlerine yer verilmiş; eserin sonuna da araştırma sahasını gösteren bir harita ilave edilmiştir." diye yazmaktadır.

Bilindiği gibi İslam şehirleri özellikle de Osmanlı Şehirleri, bir vakıf külliyesinin çevresinde genişleyerek büyür ve yayılır. Özellikle kadim şehirlerimizi tanıma ve tanımlamanın bir yolu da vakıflardan geçiyor. Bu anlamda yurt içinde ve yurt dışındaki Osmanlı Türk şehirlerini tanımak, oradaki eserlerimizin mahiyetini bilmek ve geçmişte olduğu gibi gayesine uygun hizmete açabilmek için vakfiyelerin gün yüzüne çıkarılması, bu alanda yapılan kitap ve araştırmalara önem verilmesi gerekir.

Ali Sinan Bilgili, XVI-XVIII. yüzyılları kapsayan "İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları" kitabında vakıfları yalnızca ülkeler bazında ele almamış oradaki en küçük şehirden kasabaya varıncaya kadar birçok belgelerin transkripsiyonunu yaparak bilgiler sunmuştur. Ayrıca konu edindiği ülkeler hakkında da bilgiler sunan kitapta buralardan geçen kültür ve medeniyetlere değinmiş. "Günümüzde Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve İran devletlerinin yer aldığı coğrafya, Hulefâ-i Râşidîn döneminde (VII. yüzyıl ortaları) Arap-İslâm Devleti ile tanışmıştır. Emevî ve Abbâsî idaresinde kaldıktan sonra, XI. yüzyılda Türk hâkimiyetine girmiştir. XX. yüzyıl başlarına kadar Büyük Selçuklu, İlhanlı, Timurlu, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî, Osmanlı, Afşar ve Kaçar gibi Türk-İslâm devletlerinin hâkimiyetinde kalmıştır." diyen Bilgili, devamında "Vakıf, Türk-İslâm içtimâ-i iktisadî hayatının

en ehemmiyetli kurumlarından biridir. Bu ehemmiyetine binaen, İslâmiyet'in yayıldığı tüm coğrafyada, bu kurum tesis edilmiştir. Yukarıda bahsedilen coğrafyaya hâkim olan Türk ve İslâm devletleri, diğer İslâm coğrafyalarında mevcut olan vakıf müessesesini ve diğer sosyal kurumları, burada da ihdas etmişlerdir. Mevcut kaynaklardan, tespit edilebilen bölgedeki en eski vakıf müessesesi, Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk yıllarında Sultan Tuğrul zamanında (1038-1063), Turgud Bey tarafından Şerif Halil Divanî Zaviyesi için 20 Recep 440/29 Aralık 1048'de Tebriz'de kurulmuştur. Bundan önce Tebriz'de, Abbasî halifelerinden Hârûnüreşîd (786-809)'in zevcesi Zübeyde Hatun adına VIII. yüzyılda yaptırdığı cami ile Mütevekkil (847-861)'in IX. yüzyılda inşa ettirdiği Dımışkiye Camii bulunmakla birlikte, bu camilerin vakıflarının olup olmadığı tespit edilememiştir." diye yazmaktadır. Yazar ayrıca araştırmanın amacının ve öneminin; yerleşme politikası uygulamaları, hayra ve iyiliğe ma'tûf olan hareketleri mezhebî bakımdan farklı bir coğrafyada göstermeleri, din büyüklerine ve Ehl-i Beyt'e karşı duyulan muhabbetin vakıf müessesesine dönüşmesi, gayrimüslimlere gösterilen hoşgörü ve onların vakıflarının tanınması, evlâdiyelik vakıf usulünün mevcudiyeti ve tanınması, ekonomik ve mimarî katkıları, zaviyeler kanalıyla yollarda güvenlik hizmetlerinin sağlanması ve yolculara yiyecek içecek sağlanması, Osmanlı öncesi hanedanların kurdukları vakıflar ve verdikleri vakıf temessüklerinin tanınması, devamlılığın sağlanması ve ibkâ kılınması, menkıbevi bilgileri gerçekçi belgelere dayandırmak, bölgedeki Osmanlı vakıflarının gelir toplamı hususlarında belgeye dayalı bilgileri ortaya çıkarmaya çalışmak olduğunu açıklıyor.

Araştırmasının kaynaklarını ise, Osmanlıların bölgede yaptıkları tahrirler sonucu meydana gelen *tapu-tahrir defterleri* oluşturduğunu belirtiyor. Tahrir ile ilgili olarak "Osmanlılar, politikaları icabı yeni fethettikleri bir yeri ilhak etmeye karar verdiklerinde bölgeyi tahrir ederlerdi. Böylece, nüfus ve arazi sayımı yapar, her türlü gelir kaynağını tespit eder ve kayda alırlardı. Yeni ele geçirilen bölgeyi, merkezin kontrolü altına alan ve buraların hukuken ülkenin diğer yerleriyle sosyal-siyasî ve sosyal-iktisadî sisteme entegrasyonunu sağlayan tahrir işlemidir. Bölgenin tahririyle tesis edilen yeni düzen; kanunnâmeler, sebt-i defterler, kayd-ı defterler, ibkâlar, buyuruldular, hükümler, fermanlar, şartnâmeler, vakfiyeler ve sair ile bir hukuki nizama bağlanırdı. Osmanlıların bölgede kurduğu hukukî nizamı yansıtmaları açısından, yukarıdaki özellikleri sıralanan ve araştırmanın kaynağı olan tahrir defterleri büyük öneme haizdir." diye yazıyor.

Büyük bir emek sonucu kaleme alınmış olan "İran, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da Osmanlı Vakıfları" kitabı arşiv belgeleri, tablo ve fotoğraflarla zenginleştirilmiş beş yüz sahifeyi aşan hacimli, işlediği konu itibarıyla başvuru niteliğinde yeni bir eser.